

історіографічний характер: найчастіше вченими розглядається не сама проблема, а ставлення до неї інших науковців та стан її розробки. З огляду на це, питання української культури 1917-1920 років та її ідейної наповненості залишається відкритим і потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Ред. кол. Я. Пеленський, П. Сохань та ін. – К.: Вид-во «Українознавство», 1996. – 188 с.
2. Олександр Оглоблин. Українська історіографія 1917-1956 / Київський Національний університет імені Тараса Шевченка; Центр українознавства, Історичний факультет; Державний комітет архівів України. – К., 2003. – 252 с.
3. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Концепція та історіографія / В. Солдатенко. – К.: Книга пам'яті України: Просвіта, 1997. – 411 с.
4. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Концепція та історіографія (1918-1920 рр.) / В. Солдатенко; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К.: Книга Пам'яті України: Просвіта, 1999. – 507 с.
5. Калакура Я.С. Українська історіографія: курс лекцій / Я.С.Калакура. – К.: Генеза. – 2004. – 496 с.
6. Єшпанов В.С. Відносини між Радянською Росією і Українською Народною Республікою (жовтень 1917 р. – березень 1918 р.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / В.С. Єшпанов. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 1998. – 16 с.

Долгорученко К.О.

аспірант,

Криворізький державний педагогічний інститут

НАЦИСТСЬКА АНТИСЕМІТСЬКА ПРОПАГАНДА ЯК МАНІПУЛЯТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ: СОЦІОІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС

Важливою складовою проблематики Другої світової війни серед багатьох інших є проблема так званої «психологічної війни», або пропагандистського фронту Третього Райху.

Пропаганда як маніпулятивна технологія набула наукового осмислення у пострадянський час. Відповідно, саме сучасним науковцям належить найбільш вагомий доробок з окресленої проблематики. Серед дослідників нацистської пропаганди окреслилась кагорта істориків, які доводять маніпулятивний її характер. Так, зокрема, антисемітську нацистську пропаганду як технологію обробки свідомості суспільства вивчають М. Тяглий, Ю. Смілянська, М. Михайлюк, Р. Михальчук, К. Беркгоф, А. Подольський та ін.

Зростання ролі пропаганди антисемітизму, її глобального впливу на масову свідомість суспільства і, врешті-решт, на політику, ідеологію та культуру – характерне та цілком об'єктивне загальноєвропейське явище. Антисемітизм як ідеологія саме ХХ ст. мав більш соціальну, а не релігійну природу.

Після I світової війни європейці зневірилися в ідеї, що у всіх проблемах винні, так звані, «економічні умови». Це поняття було занадто широке, розмите та не відповідало вимогам суспільства щодо швидкого покращення. Прагнення

знайти реального ворога, щоб його покарати за власні страждання, були підкріплені расистськими теоріями XIX ст. про «расову нерівність в Європі», «ідеєю гомогенних націй», «ідеєю остаточної безпеки капіталу, шляхом вилучення євреїв зі сфери панування» [6, с. 156]. У 1911 році професор Вернер Зомбарт опублікував свої роздуми про роль євреїв у економічній історії Європи. Він наголошував, що злочини євреїв є наслідком загальної ділової моралі. Так він встановлює псевдо-наслідковий зв'язок між іудаїзмом та капіталізмом.

Однак, із вульгарним антисемітизмом набирає потужності і сіонізм як апріорна його складова. Тож, один із сіоністських ідеологів Теодор Герцель доводив, що без прийняття сіоністами доктрини антисемітизму, не можливе становлення «єврейської раси» як такої. Він зазначав: «Я скажу вам, що таке нація, а ви можете додати прикметник «єврейська». Нація є людська група, яка є напрочуд згуртованою. Згуртованість обумовлена наявністю спільного ворога» [6, с. 118].

Видатний психолог С. Лур'є зазначає: «Причина антисемітизму в суспільстві полягає у різниці духовної сутності єврея і неєврея. Антисемітизм виник не внаслідок тимчасових чи випадкових причин, а внаслідок тих чи інших природних якостей, притаманних єврейському народу. Ця притаманна якість – цілісність. Не маючи власної території, мови цей народ неодмінно був усюди чужорідним національно-державним організмом [4, с. 21]». Тож, логіка антисемітизму була обумовлена об'єктивною соціальною реальністю. Фактично, євреї мимоволі стали символом демократії, соціалізму, капіталізму, інтернаціоналізму. Тобто, антисемітизм, в цілому, виступив як опозиція до нових радикальних суспільних змін.

Однак, виникає цілком логічне питання, а чому саме євреї стали цими «винуватцями»? І чи дійсно антисемітизм можна назвати класичним проявом расизму? Так, нацисти не таврували клеймом расової неповноцінності тих самих семітів-арабів чи союзницьких японців. До речі, до сих пір дуже важко розглядати євреїв як окрему расу за антропологічними чи культурними ознаками. Адже існують євреї будь-якої раси, і, відповідно, євреем може стати будь-хто, прийнявши іудаїзм. Нацисти виділяли єврейську расу за «рисами жидівського характеру». Досить зручно боротись з ворогами Райху, які можуть бути будь-якого віросповідання чи національності, важливо – «єврейська ідея». Враховуючи ці ознаки нацизму, Вільгельм Райх приходив до висновку: антисемітизм не є похідною нацизму. Антисемітизм є суттю нацизму [7, с. 53]. Звісно, для більшості німецьких воїнів Друга світова війна була війною з Коаліцією, проте для нацистів це була війна проти євреїв, євреїв як контр-раси.

Отже, перш, ніж розкрити специфіку нацистської антисемітської пропаганди як прояву суспільної свідомості, слід детальніше зупинитись на теоретичному базисі процесу. Тобто, розкрити поняття «пропаганди» та «пропаганди антисемітизму як маніпулятивної технології».

Існує велика кількість концептуальних підходів щодо визначення поняття «пропаганди». Так, сучасні вітчизняні політологи пропонують досить емне формулювання: «це діяльність, що передбачає системне поширення ідей, поглядів та забезпечує формування в суспільстві певних настроїв, закріплення у свідомості тих чи інших цінностей, орієнтацій, уявлень [1, с. 44]. Тобто, існує єдиний психологічний механізм або технологія формування та поширення знань, уявлень, цінностей, ідей.

Один із розробників пропагандистської концепції Третього Райху Й.Пленге у своїй праці «Німецька пропаганда» дав таке визначення: «Пропаганда – це у кінцевому результаті імператив, який дається не у формі наказу, а проявляється у формі імпульсу, без якого неможливе використання методів навіювання». Доктор Йозеф Геббельс, визнаний класик тоталітарної пропаганди, дає наступне визначення: «Пропаганда – це інструмент тотального контролю над суспільством [5, с. 44]».

Відповідно, антисемітська демагогія як нацистська маніпулятивна технологія займала чільне місце у пропаганді на окупованих східних територіях. Антисемітизм втілював «постулати нової віри нацистів», він став символом війни Третього Райху. Розпалювання юдофобських настроїв мало мобілізувати українське населення на боротьбу з жидобільшовицьким ворогом. Тобто, пропаганда антисемітизму мала подвійне призначення. З одного боку, вона була «прикриттям» політики винищення людей в цілому, для очищення «життєвого простору» для арійців, а з другого – встановити знак «рівності» між євреями та більшовиками, що призвело б до колаборації з нацистами та нівелювало б суспільний опір.

Антисемітська пропаганда на окупованих українських територіях стала сурогатом різнорідних ідей нацизму та українського націоналізму. Спільним базисом ідей стали матриці стереотипізації та міфологізації. Стереотипно-міфічний тип мислення вказує на загальну масовізацію суспільства, як наслідок політики тотальної радянської.

На території України євреї перебували з давніх часів. В імперську добу вони проживали у смугах осідлості і мали соціально-політичні та економічні обмеження. Зазвичай євреї були ремісниками або купцями, переважна більшість юдеїв-міщан займались роздрібною торгівлею, лихварством. З часом, у ході промислового розвитку України, євреї інтегрували в сферу виробництва, проте у свої більшості залишались у невиробничій сфері. Безумовно, характер і напрям економічної діяльності євреїв, їх соціальна відмежованість та пригніченість відображалась у характері міжетнічних стосунків.

Більшовики як і нацисти довгий час в друкованих засобах інформації зображували євреїв з великим гаманцем, сидячими на горах золота, зі страшними вилупкуватими очима, довгим носом та хитрим виразом обличчя. Вони не раз підкреслювали роль євреїв у економічній розруці країни, у боягузництві під час війни. Фактично, вороже ставлення до євреїв закріпилось в українській свідомості і завжди панувало на побутовому рівні. Ці етнічні переконання дали можливість пропаганді нацизму використовувати антисемітизм як інструмент маніпулювання українцями, як спільну ідею боротьби проти одвічного ворога ката та експлуататора.

Гітлерівська пропаганда використовувала технологію підлаштування фактів під міфи, намагаючись довести ворожість євреїв до всього слов'янського світу. Так, існування неефективних на українській землі радгоспів та колгоспів, розкуркулення заможного селянства, врешті-решт, голодомор та нова війна за «світову революцію» подавались виключно як «жидівське засилля та експлуатація», прагнення євреїв підкорити собі світ. Саме євреї втягнули СРСР у війну, а самі не хочуть і не можуть воювати; євреї експлуатують українців, адже не здатні самі займатись землеробством; вони породжують спекуляцію, зростання цін, мародерство, інфекції та інше. У свідомості українського населення актуалізувались архетипи страху імперського поневолення,

спрацьовувало примітивне ототожнення всього поганого, антинародного з новою радянською владою, і не важливо російською, інтернаціональною чи єврейською. Антисемітську міфотворчість розраховану на українців можна проаналізувати за наступними тематичними блоками: «міф про всесвітню єврейську змову», «міф про жидо-масонську загрозу християнству», «міф про одвічну боротьбу жидів проти українців», «міф про жидобільшовизм», «міф про злочини жидівських енкаведистів проти радянського народу» та ін.

Слід зазначити, що розпалювання антисемітизму було самодостатньою ціллю побудови атомізованого суспільства на окупованій території. Тож, стратегічною ціллю нацистської антисемітської пропаганди була деморалізація населення зсередини для нейтралізації спротиву нацистському режиму та «остаточному вирішенню єврейського питання». Пропаганда була націлена на формування суспільної думки, що боротьба проти нацистських окупантів є злочином, адже нацисти є визволителями, вони протистоять злу – євреям. Власне, війна Третього Райху є війною іудеєю, а не з народами Радянського Союзу.

З цього приводу писав Каспарс Зелліс: «Масований потік антисемітської пропаганди мав на меті змусити окупаційне населення зрозуміти необхідність знайти своє місце у цій «великій визвольній війні людства проти недолудства», адже доля українського народу залежить тільки від цього рішення» [2, с. 10]. Тобто, фактично антиєврейська війна в тандемі з боротьбою проти більшовицького режиму в певній мірі мала гарантувати національну свободу українському населенню.

Отже, на думку автора, пропаганда антисемітизму стала універсальною технологією ведення психологічної війни Третім Райхом на окупованих територіях України. Адже антисемітизм мав глибоке психологічне коріння, охоплював усі сери людського буття, апелював до підсвідомого, представляв акумульований образ ворога, відповідав на усі питання і пояснював будь-яку суспільну проблему. Технологія пропаганди антисемітизму реалізовувалась спеціальними методами ідейного впливу в системі послідовних дій, спрямованих на досягнення «остаточного вирішення єврейського питання» на окупованих територіях.

Список використаних джерел:

1. Горбатенко В. Прикладна політологія / В.П. Горбатенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2008. – 472 с.
2. Зелліс Каспарс Роль антисемітської карикатури в пропаганді в окупованій нацистами Латвії / К. Зелліс, Д. Олехнович // Проблеми історії Голокосту, 2006. – Вип. 3. – С. 7-25.
3. Кон Н. Привід для геноциду. Міф про всесвітню єврейську змову і «Протоколи сіоністських мудреців» / Норман Кон / перекл. з англ. Т. Цимбала. – К.: Самміт-Книга, 2011. – 352 с.
4. Лурье С. Национализм, этничность, культура. Категории науки и историческая практика / С. Лурье // Общественные науки и современность, 1999. – № 1. – С. 18–26.
5. Мосс Д. Нацизм и культура. Идеология и культура национал-социализма / Д. Мосс. – М.: Центр-Полиграф, 2004. – 100 с.
6. Опитц Р. Фашизм и неофашизм / Райнхард Опитц / под ред. А.Галкина. – М.: Прогресс, 1989. – 280 с.
7. Райх В. Психология масс и фашизм / Вильгельм Райх / пер. с нем. М. Попова. – М.: Серебряные нити, 2001. – 301 с.